

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΗΜΙΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ: Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΡΕΜΠΟΔΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ

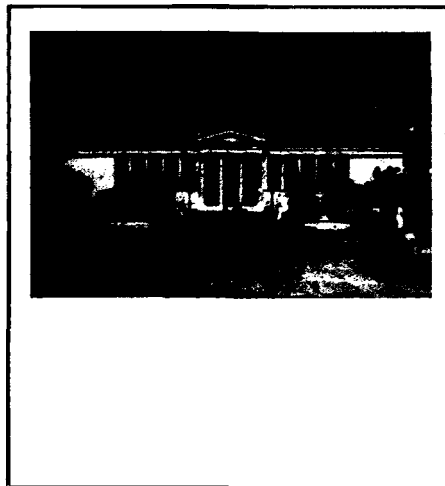
ΚΩΣΤΑΣ Β. ΚΡΙΜΠΑΣ

Τον περασμένο αιώνα, το Πανεπιστήμιο Αθηνών υπήρξε μια από τις κύριες εστίες διαμόρφωσης ιδεολογίας και ένας από τους κύριους αγωγούς διάδοσης ιδεολογίας και γνώσης, τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και στην καθ' ημάς Ανατολή. Όμως, ένα πανεπιστήμιο άξιο του ονόματός του πρέπει να αποτελεί κάτι παραπάνω, να είναι δηλαδή παραγωγός σημαντικής νέας γνώσης, νέας γνώσης αποδεκτής όχι μόνο από την εγχώρια αλλά και, κυρίως, από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Με άλλα λόγια, πρέπει να είναι τόπος όπου επιτελείται έρευνα. Μόνο χάρη στην ερευνητική δραστηριότητα μπορεί να διατηρηθεί η ποιότητα της παρεχόμενης γνώσης. Μόνο έτσι μπορούν να είναι ενήμεροι οι δάσκαλοί του και να παρέχουν διαρκώς εκσυγχρονισμένη γνώση. Χωρίς έρευνα παρατηρείται συνήθως η διαρκής επιστημονική υποβάθμιση του εκπαιδευτικού προσωπικού· η διατήρηση ανεκτού επιστημονικού επιπέδου τότε επιτυγχάνεται μόνο με συνεχείς ενέσεις, δηλαδή με αφίξεις προσφάτως εκπαιδευθέντων στο εξωτερικό, στα κέντρα παραγωγής της νέας γνώσης, στην εκάστοτε μητρόπολη.

Ποια λοιπόν υπήρξε η συμβολή του Πανεπιστημίου Αθηνών καθώς και των άλλων ΑΕΙ της χώρας μας, από το 1837 ως σήμερα στην παραγωγή νέας σημαντικής γνώσης; Και κυρίως στους τομείς οι οποίοι στις μέρες μας θεωρούνται η αιχμή του δόρατος, εννοώ τη φιλοσοφία, τα μαθηματικά, τις θετικές και τις εφαρμοσμένες επιστήμες (μηχανική, ιατρική, γεωπονία κ.λπ.); Δεν έχει ακόμα γίνει μια τεκμηριωμένη μελέτη του θέματος, από τις αποσπασματικές όμως πληροφορίες που έχουμε στη διάθεσή μας, διαγράφεται μια αποθαρρυντική εικόνα από μια τέτοια αποτίμηση.

Σκοπός μας δεν είναι βέβαια η επίκριση ή η καταδίκη πολιτικών, ατόμων ή ομάδων, αλλά η περιγραφή καταστάσεων και η ερμηνεία τους με γενικούς μηχανισμούς/δικασίες ή και με ειδικά συμβεβηκότα. Μέχρι τα χρόνια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, τα ΑΕΙ μας τροφοδοτήθηκαν επιστημονικά, σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα,

από τα προηγμένα κράτη της Δυτ. Ευρώπης, γερμανόφωνα ή γαλλόφωνα. Αυτή η γερμανογαλλική περίοδος διαδέχτηκε μιαν άλλη προγενέστερη, κατά την οποία κυριαρχούσε η ιταλική επίδραση. Κατά τη γερμανογαλλική περίοδο, η παραγωγή νέας γνώσης υπήρξε γενικά πενιχρή, πάντοτε σχεδόν συναρτημένη προς τα κέντρα προσέλευσης των ιθαγενών επιστημόνων στο εξωτερικό. Δεν δημιουργήθηκε σημαντική

τοπική παράδοση (παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις), δεν άνθησαν σχολές, αλλά άτομα (αν και όταν άνθησαν), δεν υπήρξε γονιμοποιός συγγένευση των εν μέρει διαφορετικών επιστημονικών παραδόσεων, από τις οποίες προέρχονται οι Έλληνες επιστήμονες. Και όταν ακόμη φάνηκαν σημάδια δημιουργίας ντόπιας παράδοσης, αυτή η παράδοση δεν απέκτησε βαθιές ρίζες, ήταν επιφανειακή: τούτο αποδείχτηκε από την ευκολία με την οποία το νέο αμερικανοαγγλικό κύμα την επικάλυψε χωρίς να συγχωνευτεί με αυτή ή να επηρεαστεί από αυτή. Τα χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου ήταν η απλή μεταφορά γνώσεων από το εξωτερικό και η σχετική στεγανότητα μεταξύ τοπικών ομάδων διαφορετικής επιστημονικής προέλευσης. Το κέντρο έμπνευσης, η εστία από την οποία εκπορευόταν η γνώση, ήταν οι χώρες της Δ. Ευρώπης. Κάθε καθη-

γητής, έστω και τρίτης τάξεως επαρχιακού πανεπιστημίου μικρής γερμανικής ή γαλλικής πόλης, εμυθολοιείτο, αναφερόταν ως αυθεντία, λάμβανε το φωτοστέφανο ημιθέου και την αρμόζουσα γι' αυτόν θέση στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια του Πυρσού.

Στα χρόνια αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, έγινε ιδιαίτερα έντονη η χρονική υστέρηση των Ελλήνων καθηγητών, με την αναγκαστική αποκοπή τους από τα κέντρα της Δ. Ευρώπης και με τη μετάθεση του μητροπολιτικού κέντρου στις αγγλοσαξονικές χώρες, στις οποίες συντελέστηκε μια επιστημονική επανάσταση κατ' αυτή τη χρονική περίοδο. Μεταπολεμικά, μια νέα γενιά επιστημόνων μορφώθηκε, η γενιά του 1960-1970, η οποία σε μεγάλο βαθμό εκπαιδεύτηκε στις Η.Π.Α. και στην Αγγλία. Αυτή η γενιά, προερχόμενη από διαφορετική παράδοση, αντιμετώπισε με δυσφορία την ένταξή της σε δομές κεντροευρωπαϊκές, που σύμφωνα με τις αντιλήψεις της δεν ευνοούσαν την έρευνα, αλλά και με τη μονοκρατορία της καθηγητικής έδρας δεν της επέτρεπαν να διαδραματίσει αμέσως ηγεμονικό ρόλο. Ένα νέο ερευνητικό κέντρο εκτός των πανεπιστημιακών τειχών, ο Δημόκριτος, έγινε ο τόπος συνάντησης αυτών των νέων ερευνητών και οι αγώνες για τη θέσπιση του τμήματος σε αντικατάσταση της πανεπιστημιακής έδρας έγιναν το σημείο αναφοράς τους.

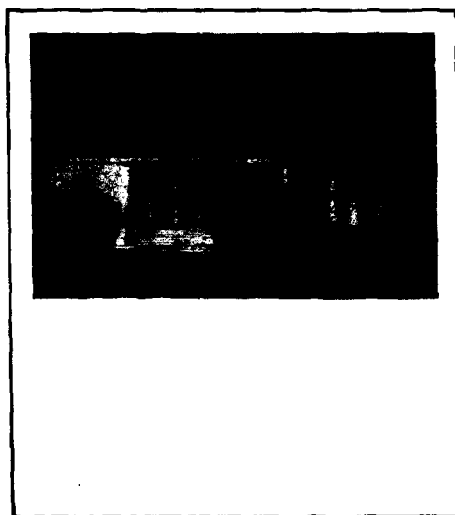
Η αλλαγή στη σύνθεση του καθηγητικού σώματος συντελέστηκε στα χρόνια της δικτατορίας. Πολύ αργότερα, μετά μία δεκαετία, θεσμοθετήθηκε το τμήμα, αλλά σε μορφή τελείως αλλοιωμένη από αυτή την οποία είχαν συλλάβει οι επιστήμονες της γενιάς του 1960-1970. Στο μεταξύ, ο Δημόκριτος χρηματοδοτήθηκε πλούσια και η προσπάθεια που καταβλήθηκε για τη δημιουργία ερευνητικού κλίματος ήταν σημαντική. Παρ' όλα τα θετικά αποτελέσματα, τα οποία αναμφισβήτητα υπήρξαν, πρέπει να παραδεχτούμε ότι ήταν κατά πολύ κατώτερα των προσδοκωμένων. Η αποτυχία φανερώνεται κυρίως στη διαφαινόμενη αδυναμία δημιουργίας ντόπιας επιστημονικής

παράδοσης και στη διαρκώς μεγαλύτερη εξαφάνιση από τις νέες μητροπόλεις παραγωγής καινούριας γνώσης.

Πως αντιμετωπίστηκε αυτή η αποτυχία; Με την ίδια τακτική με την οποία είχε αντιμετωπιστεί προηγουμένως η ανεπάρκεια του Πανεπιστημίου Αθηνών: «Αν ένα ίδρυμα δεν πάει και τόσο καλά, ίδρυσε ένα νέο, το οποίο θα αρχίσει τη ζωή του χωρίς τις επιβαρύνσεις του παλαιού». Το πρόβλημα δηλαδή αντιμετωπίστηκε και πάλι επιδειμικά. Για να ξεπεραστεί η ανεπάρκεια των εργαστηρίων των Πανεπιστημίων Αθηνών, Θεσσαλονίκης και άλλων, είχαν ιδρυθεί το Πανεπιστήμιο Πατρών, ο Δημόκριτος και το Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών (το σημερινό Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών). Για να ξεπεραστεί η νέα ανεπάρκεια, το κράτος επιδόθηκε στην ίδρυση νέων κέντρων, του Πανεπιστημίου Κρήτης και του ΕΚΕΚ. Όλα αυτά συνδυάστηκαν κατά καιρούς με την προσπάθεια προσέλευσης Ελλήνων επιστημόνων της αλλοδαπής (είτε την εποχή της δικτατορίας είτε και μετέπειτα). Αλλά οι επιβαρύνσεις των παλαιότερων ιδρυμάτων, που καθίστανται ακόμα περισσότερο έντονες με την αποδοχή από την πολιτεία αναξιοκρατικών συνδικαλιστικών αιτημάτων, οφείλονται στην παλαιώση και υποβάθμιση του επιστημονικού προσωπικού, καθώς και σε ατυχείς επιλογές ατόμων. Τα νέα ιδρύματα έφεραν από γεννησιμού τους αυτές τις αδυναμίες, που γίνονταν φανερές δύο περίπου δεκαετίες μετά την ίδρυσή τους, ενώ οι συνδικαλιστικές πιέσεις παρέμειναν παντού οι ίδιες, δεδομένου ότι όλα λειτουργούσαν στην ίδια κοινωνία. Θα ακολουθούσαν τα ιδρύματα αυτά (ή θα ακολουθήσουν τα νεότερα), δηλαδή μετά είκοσι έτη, τον κανόνα του Κ. Θ. Δημαρά, της επιτροπής στον μέσο όρο.

Οι ερευνητές, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ακολούθησαν δύο στρατηγικές ως προς την επιστημονική έρευνα, δηλαδή τους τρόπους διατήρησης των ερευνητικών δραστηριοτήτων. Η πρώτη γενιά του 1960-1980, την οποία αποτελούσε πλήθος ανομοιογενών, ως προς τους κλάδους, ερευνητών, δεν συγκρότησε ομάδες επιστημόνων με το ίδιο επιστημονικό status. Δεν συγκροτήθηκαν ομάδες με ίσους ή ισότιμους ερευνητές, αλλά συνήθως καθένας τους περιστοιχίστηκε από νεότερους ερευνητές, τους οποίους διαμόρφωσε λίγο-πολύ ο ίδιος. Οι πιο επιτυχημένοι εξακολούθησαν να έχουν διαρκή και συχνό αγωγό επικοινωνίας με την ομάδα ή τη σχολή της μητρόπολης από όπου προήλθαν. Αποτέλεσαν, κατά κάποιον τρόπο, επιστημονικά, ερευνητικά υποκαταστήματα του κεντρικού καταστήματος της μητρόπολης. Δημοσίευσαν τις ερευνητικές τους εργασίες σε διεθνή περιοδικά της μητρόπολης, κτήμα

πλέον της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας και γνωστές στους ειδικούς, οι οποίοι, κατά πλειονότητα, αν όχι και ολότητα, δεν ήταν ντόπιοι. Αλλά με αυτό τον τρόπο άσκησαν μικρότερη επίδραση στη συγκρότηση και δημιουργία ντόπιας παράδοσης και η συμβολή τους, σε μεγάλο βαθμό, περιορίστηκε στη δημιουργία νέας γνώσης στα πλαίσια της σχολής της μητρόπολης στην οποία ανήκαν. Κατά κάποιον τρόπο, συνέχιζαν την τακτική των παλαιότερων γενεών της γερμανογαλλικής προέλευσης, με δύο όμως σημαντικές διαφορές: υπάρχει τώρα διαρκής επικοινωνία με το μητροπολιτικό κέντρο και συνεχής παραγωγή νέας γνώσης σε συνάρτηση προς το κέντρο αυτό. Αλλά, παρά τη συνεχή επικοινωνία, η έλλειψη ανταγωνιστικότητας μέσα στον ίδιο κλάδο και το περιορισμένο μέγεθος της επιστημονικής κοινότητας συντέλεσαν ώστε να εμφανιστούν τάσεις «ενδογαμίας», κάποια επαναληπτικότητα στην έρευνα και, τέλος, ερευνητική στασιμότητα.

Η δεύτερη στρατηγική είναι της γενιάς του 1970-1985. Εφαρμόστηκε στις μέρες μας και ιδιαίτερα στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Έχει κάποιες μακρινές ομοιότητες προς ό,τι συνέβη στο Ισραήλ, πώς, δηλαδή, ένα μικρό σε μέγεθος κράτος διατήρησε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα, όλα κέντρα αριστείας (centers of excellence). Το Ισραήλ βασίστηκε βέβαια στην ύπαρξη μεγάλης εβραϊκής επιστημονικής κοινότητας στο εξωτερικό, πολλά από τα μέλη της οποίας κατέχουν θέσεις-κλειδιά στο επιστημονικό κατεστημένο της μητρόπολης. Ένα διαρκώς ανοιχτό κανάλι επικοινωνίας ενώνει τους ντόπιους με τους ομογενείς της διασποράς, ένα κανάλι τόσο πλατύ, ώστε οι ντόπιοι αντιμετωπίζονται ως οργανικά και ισότιμα μέλη της επιστημονικής κοινότητας της μητρόπολης.

Η ελληνική επιστημονική διασπορά ούτε

τόσο πολυπληθής ήταν και είναι, ούτε τόσο σημαντική. Μόνο μετά τη δεκαετία του '70 άρχισαν να πληθαίνουν οι λίγοι και δακτυλοδεικτούμενοι Έλληνες ή ελληνικής καταγωγής που κατείχαν σημαντικές θέσεις στο επιστημονικό κατεστημένο της μητρόπολης (όπως πριν από το '70 ο παθολόγος Κοτζιάς, ο κυτταρολόγος Παπανικολάου, ο μυκητολόγος Αλεξόπουλος και ο μηχανικός Γυφτόπουλος). Ορισμένοι, λοιπόν, από τους Έλληνες επιστήμονες της διασποράς, που είχαν οργανικές και μόνιμες θέσεις στα πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα της μητρόπολης, επανήλθαν στη χώρα μας, σε πανεπιστημιακές θέσεις, μόνον μερικώς, ενώ διατήρησαν ταυτόχρονα τις προηγούμενες θέσεις τους. Αυτή είναι η διαφορά ανάμεσα στο ισραηλινό και το ελληνικό παράδειγμα. Ο περιορισμένος αριθμός των Ελλήνων επιστημόνων με θέσεις στο κατεστημένο του εξωτερικού δεν επέτρεψε διαφορετικά πρόσωπα να παίζουν το ρόλο του επιστήμονα της διασποράς και το ρόλο του ιθαγενούς επιστήμονα. Αυτό, βέβαια, είχε θετικές και αρνητικές επιπτώσεις. Η μερική επάνοδος, η διατήρηση δηλαδή της θέσης του εξωτερικού, εξασφάλισε αμεσότερη πρόσβαση στην επιστημονική κοινότητα της μητρόπολης, καθώς και μια λογιστική υποστήριξη των εγχώριων προσπαθειών. Αλλά, και κυρίως, διατήρησε το γόητρο, με το οποίο περιβαλλόταν και το οποίο απαιτείται, αργά αλλά σταθερά, μετά την οριστική αποχώρηση του επιστήμονα από την μητρόπολη. Η στρατηγική αυτή αποδείχτηκε τελεσφόρα στην περίπτωση κλάδων με ιδιαίτερα ταχεία τεχνική ή άλλη πρόοδο (άλλωστε η εξέλιξη διαρκώς επιταχύνεται στους περισσότερους, αν όχι σε όλους τους κλάδους). Είναι βέβαιο ότι η μερική επάνοδος αποτελεί λύση ανάγκης και όχι άριστη, όπως το ισραηλινό υπόδειγμα. Δημιουργεί προβλήματα και τριβές. Είναι όντως δύσκολη η σύγχρονη ποδηγέτηση δύο ερευνητικών ομάδων που τόσο πολύ αφίστανται τοπογραφικά. Οι δυσχέρειες επανέγονονται στη χώρα της ημιπεριφέρειας: η έλλειψη υποδομής και η γενικότερη κατάσταση καθιστούν απαραίτητη τη διαρκή παρουσία του οδηγού-ερευνητή και τη διαρκή απαχόλησή του, για να ολοκληρωθεί ακόμα και το μικρότερο έργο. Αυτές είναι οι γενικές αντικειμενικές δυσχέρειες, στις οποίες πρέπει να προστεθούν και ειδικές, όπως δηλαδή η έλλειψη θεσμικής κατοχύρωσης μιας τέτοιας διθεσίας και η ζηλοφθονία συναδέλφων του εσωτερικού. Τα αρνητικά σημεία της δεύτερης στρατηγικής συμπληρώνονται με την απαράδεκτη τακτική ορισμένων, οι οποίοι απλώς επωφελούνται της διθεσίας χωρίς να προσφέρουν σημαντική βοήθεια. Έτσι μέχρι στιγμής δεν προοιωνίζεται η επίλυση του προβλήματος της έ-

ρευνας στη χώρα μας, χώρα της ημιπεριφέρειας.

Τι λοιπόν, συμβαίνει με τα κράτη της ημιπεριφέρειας; Γιατί φαίνεται τόσο δύσκολο να δημιουργηθεί ντόπια παράδοση; Γιατί άραγε υπάρχει δυσχέρεια να διατηρηθεί σε υψηλό επίπεδο η επιστημονική στάθμη, και μάλιστα χωρίς προσφυγή στις περιοδικές ή και συνεχείς ανανεώσεις με αφίξεις από τη μητρόπολη;

Μπορεί κανείς να επικαλεσθεί διάφορες κατηγορίες παραγόντων για να εξηγήσει αυτή την κατάσταση:

α. Παράγοντες που αναφέρονται στην κατάσταση των πραγμάτων του κράτους της ημιπεριφέρειας και οι οποίοι οφείλονται μερικώς σε:

β. παράγοντες που αφορούν την ιστορική διάσταση και

γ. στον παρεμποδιστικό παράγοντα που ασκεί η εκάστοτε μητρόπολη.

Αυτοί οι παράγοντες δεν είναι ανεξάρτητοι μεταξύ τους και ο διαχωρισμός τους είναι σχηματικός και συμβατικός. Οι επιπτώσεις της δράσης τους οφείλονται πολλές φορές σε αλληλεπιδράσεις. Οι ιστορικοί παράγοντες, σε μεγάλο βαθμό, διαμόρφωσαν την τωρινή κατάσταση των πραγμάτων, αφ' ετέρου, όπως θα δούμε παρακάτω, στην ελληνική περίπτωση ειδικότερα, επαυξάνουν την παρεμποδιστική δράση που ασκεί η μητρόπολη.

Οι συνθήκες της μητρόπολης διαφέρουν από εκείνες που χαρακτηρίζουν την ημιπεριφέρεια. Αυτές οι τελευταίες ασκούν παρεμποδιστική επίδραση στην ανάπτυξη της έρευνας. Οι βιομηχανίες, που θα χρηματοδοτούσαν ορισμένες ερευνητικές δραστηριότητες για ίδια συμφέροντα (είτε προσδοκώντας οικονομικά οφέλη ή απλώς γόητρο και μια καλή δημόσια εικόνα), στην Ελλάδα δεν ενδιαφέρονται για την στήριξη της έρευνας: είναι βιομηχανίες ευκαιριακές και οικονομικά αδύναμες. Τούτο συνδυάζεται με μια αλλοπρόσαλη κρατική πολιτική χρηματοδότησης, με συχνές αλλαγές κατεύθυνσης ή και ποσότητας διατιθέμενων χρημάτων. Προσωπικές παρεμβάσεις ισχυρών ατόμων μπορούν να ανοίξουν κρουνοί χρηματοδότησης ή να στρέψουν τα λίγα κρατικά χρήματα που διατίθενται προς διαφορετική κατεύθυνση. Αυτά, συνδυαζόμενα με την εγγενή τοπική φιλαρχία και φιλοπρωτία, καθώς και την αδυναμία συνεργασίας, εικονογραφούν την έλλειψη συνέχειας και την εξάρτηση πολλών προσπαθειών από ελάχιστα ή ένα μόνο άτομο, με το οποίο θεσμοί, ιδρύματα ή προσπάθειες αρχίζουν την ύπαρξή τους και την τελειώνουν.

Ανυπαξία, λοιπόν, συνέχειας, ανυπαξία, σε μεγάλο βαθμό, ορθολογικού και αξιολογικού διαμοιρασμού των χρηματικών πόρων. Σε όλα αυτά πρέπει να προστε-

θεί μια ανεπαρκής κρατική μηχανή, η οποία, επιπλέον, δρα ανασταλτικά, δημιουργώντας δυσκολίες εκεί που εξ αντικείμενου δεν έπρεπε να υπάρχουν. Ένα μικρό βήμα αντιμετώπισης των δυσχερειών έγινε με την υπαγωγή ορισμένων κρατικών ερευνητικών κέντρων στον ιδιωτικό τομέα, την «ιδιωτικοποίησή» τους, τη λειτουργία τους ως Ν.Π.Ι.Δ. Άλλο μικρό βήμα είναι η δημιουργία ειδικών λογαριασμών, τόσο στα ΑΕΙ όσο και στα ερευνητικά κέντρα (Ε.Κ.). Στους ειδικούς λογαριασμούς δεν ακολουθείται το δημόσιο λογιστικό. Η «ιδιωτικοποίηση» είχε αρχίσει από το Β.Ι.Ε (τώρα Ε.Ι.Ε.), σημερινό παράδειγμα είναι το Ε.ΚΕ.Κ. του Πανεπιστημίου Κρήτης (σήμερα Ι.Τ.Ε.).

Μια ιδιαίτερα δυσμενής συνθήκη είναι η έλλειψη επαρκούς μεγέθους, επαρκούς πλήθους ερευνητών, συχνά πολύ πιο κάτω από την κρίσιμη μάζα. Μπορεί να παράγονται πολλοί «επιστήμονες», αλλά είναι κοινό μυστικό πως κινητήρια δύναμη για τη

μαζική αυτή παραγωγή είναι, κατ' αποκλειστικότητα, η επιθυμία της κοινωνικής ανόδου διαμέσου ενός μη χειρωνακτικού επαγγέλματος. Οι «επιστήμονες» αυτοί δεν έχουν έμφυτο ενδιαφέρον για την έρευνα, συνήθως ούτε καν για τον ίδιο τον επιστημονικό κλάδο που υποτίθεται ότι θεραπεύουν, αρκούμενοι στην απόκτηση των τυπικών μόνων προσόντων.

Κακός κρατικός μηχανισμός, ασθενής οικονομία, έλλειψη παράδοσης, ανεπάρκεια πραγματικών επιστημόνων και ερευνητών: μία άλλη έκφραση τους είναι η δήλωση ότι στην Ελλάδα η αστική τάξη είναι ισχνότατη. Από την τάξη αυτή, κυρίως, προέρχονται οι φορείς της πνευματικής παράδοσης, οι ερευνητές και οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι. Τούτο βέβαια δεν σημαίνει ότι αποκλείονται άτομα άλλης πρέλευσης. Οι εκτός αστικής προέλευσης νεοει-

σερχόμενοι, με τα πολλαπλά rite de passage και το συγχρωτισμό τους με τους ήδη κατέχοντες, αστικοποιούνται, γίνονται μέλη αυτής της αστικής τάξης, εφ' όσον βέβαια είναι ολιγάριθμοι. Γιατί το Πανεπιστήμιο είναι προϊόν της αστικής τάξης. Μια μαζική εισβολή καταλύει την προϋπάρχουσα παράδοση με τις αξίες της και δημιουργεί ένα κενό. Στη χειρότερη περίπτωση βρίσκουμε στην αποδιοργάνωση: στην καλύτερη, αναζητούνται, εφευρίσκονται ή δημιουργούνται νέες αξίες. Μια εύκολη βέβαια λύση, δεδομένης και της έλλειψης δημιουργικής φαντασίας, είναι η άμεση, χωρίς μεταποίηση, μεταφορά ξένων προτύπων και ξένων αξιών. Η μεταφορά αυτή, η οποία μαζί με τη μεταφορά γνώσεων έγινε στη χώρα μας τα τελευταία 150 χρόνια, ασφαλώς και προγενέστερα, διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό και τις αξίες της ιθαγενούς αστικής τάξης. Έγινε όμως με πολύ πιο σταδιακό τρόπο από ό,τι σε περιόδους απότομων μεταβολών.

Όντως, η αστική τάξη στην Ελλάδα, την οποία πολλοί λουιδωρούν και μέφονται, ενώ ενδόμυχα προσβλέπουν να ενταχθούν σ' αυτή όσο το δυνατόν γρηγορότερα, ήταν στη χώρα μας ολιγοπληθής και ανίσχυρη. Μετά το 1870 και ως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, εξακολούθησε μια ελεγχόμενη και ανοδική πορεία της, αύξηση του μεγέθους της, με τη σταδιακή απορρόφηση και ένταξη αγροτικού πληθυσμού. Η έλευση πολλών προσφύγων από τα αστικά κέντρα της Ιωνίας, το 1922, έπαιξε μάλλον ενισχυτικό ρόλο. Μετά όμως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, και κυρίως μετά τον Εμφύλιο, πραγματοποιήθηκε μια τόσο μαζική είσοδος αγροτικού πληθυσμού, ώστε διελύθησαν οι προϋπάρχουσες δομές. Δημιουργήθηκε μια νέα τάξη, η οποία, ενώ άφηνε τις παραδοσιακές αγροτικές της αξίες, δεν είχε αποκτήσει τις νέες, τις αστικές.

Στον πανεπιστημιακό χώρο, το κενό αναπλήρωσαν, σε μεγάλο βαθμό, αξίες οι οποίες μεταφέρθηκαν κατευθείαν, χωρίς μεταποίηση, από την αλλοδαπή, από τα κέντρα μαθητείας όσων, μεταπτυχιακά κυρίως, εκπαιδεύτηκαν εκεί. Τούτο πραγματοποιήθηκε σε μεγάλη κλίμακα, ενώ προηγουμένως συνέβαινε σε πολύ πιο περιορισμένη. Αυτή η μεταφορά, υπό περισσότερο ελεγχόμενες συνθήκες, και οι προϋπάρχουσες δομές είχαν επιτρέψει, πριν από το 1940, τη δημιουργία ιχνών τοπικής παράδοσης. Η επιστημονική χρεωκοπία των δυτικοευρωπαϊκών μητροπολιτικών κέντρων και η αντικατάστασή τους από υπερπόντια ανέτρεψε, μετά το 1950, αυτή την κατάσταση των πραγμάτων.

Οι δημογραφικές μεταβολές στην Ελλάδα μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο κα-

θόρισαν σε μεγάλο βαθμό τις μελλοντικές εξελίξεις. Πλήθος μεταγενέστερων φαινομένων μπορεί να ερμηνευθεί ικανοποιητικά με την αναζήτηση της αιτίας τους σ' αυτή τη δημογραφική μεταβολή, π.χ. ο γιγαντισμός της κρατικής μηχανής και η συνακόλουθη υποβάθμιση και αναποτελεσματικότητά της, ειδικότερα ο γιγαντισμός και η ραγδαία υποβάθμιση των Α.Ε.Ι. Όντως, από το 1940 ως το 1981, στην ευρύτερη περιοχή των Αθηνών ο πληθυσμός αυξήθηκε από 1.185 χιλ. σε 3.027 χιλ. Σ' αυτή τη χρονική περίοδο, πέραν της αναμενόμενης κανονικής αύξησης του πληθυσμού, υπολογίζεται ότι εισέρρευσαν στην Αθήνα 1.300 χιλιάδες νέοι κάτοικοι (ή με άλλο υπολογισμό 1.460¹ χιλιάδες), προερχόμενοι κυρίως από αγροτικές ή ημιαστικές περιοχές.¹ Παρόμοια αύξηση παρατηρήθηκε στη Θεσσαλονίκη, στην οποία η εισροή κατοίκων για το ίδιο χρονικό διάστημα υπολογίζεται σε 300 χιλ. περίπου. Το ίδιο φαινόμενο συνέβη και σε άλλα μεγάλα αστικά κέντρα (όπως είναι η Πάτρα, το Ηράκλειο, η Λάρισα, η Καστοριά). Ο αγροτικός πληθυσμός, που αποτελούσε το 52,4% του συνολικού πληθυσμού το 1940, μειώθηκε το 1981 στο 30,3%, ενώ πιθανολογείται ότι σήμερα είναι πραγματικά πολύ πιο κάτω από αυτό, γύρω στο 20%, αποτελούμενος όμως κυρίως από άτομα που πέρασαν την παραγωγική τους ηλικία. Η περαιτέρω μείωσή του δεν θα αντιστοιχεί κατ' ανάγκη σε εσωτερική ή εξωτερική μετακίνηση, αλλά σε μη αναπληρούμενη φυσιολογική φθορά. Για να ολοκληρωθεί σχηματικά η εικόνα, πρέπει να προστεθεί ότι ο ρυθμός «αστικοποίησης» ήταν σχετικά μικρός στις δεκαετίες του '40 και '50, υπερδιπλασιάζεται κατά τη δεκαετία του '60, για να ξαναπέσει τη δεκαετία του '70 στο ύψος περίπου εκείνου της δεκαετίας του '40. Αυτή την εικόνα δίνουν οι πληθυσμιακές μεταβολές της ευρύτερης περιοχής Αθηνών, ενώ περίπου αντίστοιχη εικόνα παρουσιάζουν της Θεσσαλονίκης.

Τα κοινωνικά οικονομικά επακόλουθα μιας τέτοιας δημογραφικής αλλαγής ήταν και πολλαπλά και σημαντικά. Ο «αστικοποιούμενος» πληθυσμός αναζήτησε θέσεις εργασίας, τις οποίες δεν μπόρεσε να προσφέρει μια μη αναπτυγμένη βιομηχανία. Στην αναζήτηση εργασίας και καλύτερης τύχης, ο εργαζόμενος συνήθως κατέφυγε σε δύο εναλλακτικές λύσεις: στη μετανάστευση και στην ένταξη του στην κρατική μηχανή. Στο ίδιο χρονικό διάστημα (1946 έως 1981) υπολογίζεται ότι μετανάστευσαν οριστικά 1.300 χιλιάδες Έλληνες. Η χρήση πολιτικών φραγμών, όπως τα μετεμφυλιακά πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, απαγόρευαν σε ένα σημαντικό τμήμα

του πληθυσμού την ένταξη του στην κρατική μηχανή και το έστρεψαν στην ιδιωτική οικονομία (συχνά σε παραοικονομικές δραστηριότητες). Αλλά ένα εξίσου σημαντικό τμήμα του επεδίωξε και κατόρθωσε να εξασφαλισθεί οικονομικά, εντασσόμενο στις κρατικές υπηρεσίες. Στην αρχή το απολυτήριο του Γυμνασίου, πολύ γρήγορα όμως το πτυχίο μιας Ανώτατης Σχολής, αποτέλεσαν το εισιτήριο της εισόδου, το sine qua non προσόν για την υπαλληλοποίηση. Γι' αυτό ασκήθηκε ισχυρή πίεση να αυξηθεί ο αριθμός των φοιτητών στα Α.Ε.Ι. Όντως, ο αριθμός αυτός, από το 1960 ως το 1980, τριπλασιάστηκε (από 30 χιλ. εγγεγραμμένους φοιτητές το 1960, περάσαμε στους 90 χιλ.). Στις πιέσεις αυτές για αύξηση του αριθμού εισακτέων φοιτητών (αλλά και «φοιτητικών διευκολύνσεων», συχνά εξεταστικών) ενέδωσαν κατά καιρούς όλες οι κυβερνήσεις, ώστε αδιατάρακτα να νέμονται την εξουσία. Ενέδωσαν επίσης και στη συναφή πεί-

ση, το διορισμό δηλαδή στην κρατική μηχανή.

Επακόλουθο της αυξημένης εισροής φοιτητών στα Α.Ε.Ι. υπήρξε και ο γιγαντισμός τους. Η αναγκαία αύξηση του αριθμού του εκπαιδευτικού προσωπικού, των χώρων και της οικονομικής χορηγίας στα Α.Ε.Ι. ούτε συμβάδισε χρονικά με τη φοιτητική εισροή (παρατηρήθηκε μια σημαντική χρονική υστέρηση), ούτε υπήρξαν επαρκείς, όταν έγιναν ή δόθηκαν. Είναι γεγονός ότι ιδρύθηκαν νέα Α.Ε.Ι. και ότι αυξήθηκε ο αριθμός των διδασκόντων. Αυτό το τελευταίο όμως έγινε αρχικά μόνο για τις κατώτερες βαθμίδες, για δύο λόγους: οι φεουδαλικοί μηχανισμοί διανομής της εξουσίας εντός των Α.Ε.Ι. ήταν ακόμη ισχυροί και, συχνά, δεν υπήρχαν επιστήμονες αυξημένων προσόντων για να καταλάβουν ανώτερες θέσεις. Αυτό βέβαια οδήγησε στη δη-

μιουργία μιας τάξης διδασκόντων κατωτέρων βαθμίδων, οι οποίοι συχνά είχαν και κατώτερα προσόντα. Η συνδικαλιστική τους δραστηριότητα εστιασθηκε, λοιπόν, σε διεκδικητικούς αγώνες, στους οποίους τα αξιολογικά κριτήρια αποτελούσαν (όταν αναφέρονταν) μόνο ρητορικές εκφράσεις χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο.

Γιγαντισμός ιδρυμάτων, πτώση ποιότητας, έλλειψη αξιοκρατίας, διεκδικητικές ενασχολήσεις από μέρους φοιτητών και τμημάτων του διδακτικού προσωπικού, αποτελούν πραγματικότητες που, έντονα, υπενθυμίζουν φαινόμενα και συμπεριφορές παρατηρούμενες σε χώρες μη αναπτυγμένες και που ίσως δεν θα μπόρεσουν να αναπτυχθούν. Αλλά την ελληνική κοινωνία και, κυρίως, το πρόσφατα «αστικοποιημένο» τμήμα της, πολύ λίγο απασχολεί και ενδιαφέρει η ποιότητα των σπουδών: το ζητούμενο είναι το τυπικό προσόν του πτυχίου, με το οποίο πληροείται, μερικώς τουλάχιστον, το rite de passage για την πρόσληψη στην κρατική μηχανή.

Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι όλοι οι σύγχρονοι συγγραφείς (Κ. Τσουνάλας, Κ. Σοφούλης, Α. Γιαννίσης, Θ. Παπαχρήστου, Γρ. Σηφάκης και πολλοί άλλοι),² που έχουν μελετήσει και περιγράψει μεγάλο μέρος του μηχανισμού που προαναφέρθηκε, έχουν συγχρόνως αποφύγει επιμελώς να συνδέσουν τα φαινόμενα που παρατηρούνται με το γενεσιουργό τους αίτιο, τη μαζική μεταπολεμική ατελή «αστικοποίηση» και ιδίως εκείνη της δεκαετίας του '70. Αυτός ο αγροτικός πληθυσμός έπαψε απότομα να είναι αγροτικός και δεν κατάφερε να γίνει τελείως αστικός, μπόρεσε όμως να μην προλεταριοποιηθεί αλλά να προσβλέπει προς τη μικροαστικοποίηση. Υψηλό στέλεχος της Κτηματικής Τράπεζας επαίρετο, στις αρχές του '70, σε κυβερνητικό στέλεχος ότι επετέλεσθη από την τράπεζα αυτή «εθνικών έργων», αφού με τα δάνειά της απέκτησαν ιδιόκτητη στέγη (στις παρυφές των Αθηνών) οι εσωτερικοί αυτοί μετανάστες «και έτσι έγιναν νοικοκυραίοι». Άγομαι να πιστέψω ότι η παράλειψη αναφοράς της γενεσιουργού αιτίας οφείλεται σε ιδεολογικούς λόγους. Όντως, δεν περιποιεί ιδιαίτερη τιμή για κάποιον να ανήκει ή να προέρχεται από μια μη πλήρως αστικοποιημένη τάξη, ούτε ένα τέτοιο φαινόμενο ή τάξη συνιστά ηρωικό στοιχείο ή επιτρέπει εξιδανικευτική κατασκευή. Τουλάχιστον έτσι φαίνεται να εισπράττεται από τους σημερινούς διανοούμενους, αριστερούς αστούς.

Με την αδυναμία της ιθαγενούς αστικής τάξης συνδυάζεται και η ιδιάζουσα απομόνωση της ερευνητικής κοινότητας λόγω της νεοελληνικής γλώσσας, μιας γλώσσας που μιλιέται από λίγους και πάντως όχι

από τη διεθνή πανεπιστημιακή κοινότητα. Η γλώσσα αυτή αποτελεί πρόσθετο εμπόδιο, δεν διευκολύνει την ενσωμάτωση των Ελλήνων ερευνητών στη διεθνή κοινότητα. Από παλιά βέβαια, οι πανεπιστημιακοί καθηγητές, με την εκπαίδευση ή μετεκπαίδευσή τους στην αλλοδαπή (πριν το 1940 ελάχιστα στερούνταν κάποιες, μάλλον μακροχρόνιας, τέτοιας εκπαίδευσης), ήταν κάτοχοι μίας, δύο ή και περισσότερων ξένων γλωσσών, που αποτελούσαν τα όργανα της γλωσσικής επικοινωνίας στον διεθνή επιστημονικό χώρο. Τα γερμανικά και γαλλικά του περασμένου αιώνα, των αρχών του δικού μας και του Μεσοπολέμου, αντικαταστάθηκαν στις μέρες μας, σε σημαντικό βαθμό, από τα αγγλικά. Τα προβλήματα όμως παραμένουν, τόσο στη διατύπωση νέων επιστημονικών όρων, τυπικών εκφράσεων, τρόπων σκέψης που αποδίδονται με γλωσσικές ιδιομορφίες, από τη γλώσσα της μητρόπολης στα νεοελληνικά, όσο και στην άνεση της έκφρασης και γραφής στη γλώσσα της μητρόπολης από πρόσωπα των οποίων μητρική γλώσσα είναι η νεοελληνική. Ο σύγχρονος ερευνητής ωθείται σε μια διγλωσσία και σε γλωσσοπλαστικές ενασχολήσεις για τη μετάφραση εκφράσεων και όρων στη μητρική του γλώσσα. Αλλά ενώ η μετάφραση στα νεοελληνικά ενισχύει την ντόπια παράδοση, ο ερευνητής με αυτή του την δραστηριότητα αποκόβεται από τη διεθνή κοινότητα. Το πρόβλημα δεν είναι βέβαια αποκλειστικά ελληνικό, απαντάται και σε άλλες μικρές χώρες με γλώσσες τοπικής μόνο εμβέλειας. Στην Ολλανδία έχει σχεδόν καθιερωθεί να γίνεται στα αγγλικά η διδασκαλία στα πανεπιστήμια και η συγγραφή επιστημονικών εγχειριδίων. Επιστημονικοί όροι δεν μεταφράζονται, ούτε υπάρχουν αντίστοιχά τους στα ολλανδικά. Κάτι τέτοιο γενικεύομε και σε άλλους δημοσίους τομείς, λ.χ. στη διοίκηση, μπορεί να οδηγήσει την ιθαγενή γλώσσα σε υποβάθμιση, στη στάθμη ενός τοπικού patois, ενός υποβαθμισμένου τοπικού ιδιώματος που μόνο μιλιέται και δεν γράφεται, ενός ιδιώματος για χρήση οικογενειακή/συναισθηματική και όχι δημόσια/επιστημονική.

Η γλωσσική απομόνωση αποτελεί την ακραία έκφραση της γενικότερης απομόνωσης από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα και κυρίως από εκείνη της μητρόπολης και των δορυφορικών της κέντρων. Έχουμε προηγουμένως μιλήσει για την απομόνωση αυτή και τους τρόπους με τους οποίους την αντιμετώπισαν οι Έλληνες ερευνητές.

Ένα μέρος των προβλημάτων που παρουσιάζονται οφείλεται σε αίτια αναγόμενα στην ιστορική διαδρομή του έθνους, αλλά και στην ερμηνεία ή την αφήγηση αυτής της ιστορικής διαδρομής κατά έντεχνο τρόπο

πο ώστε να δημιουργηθεί ο κινητήριος μύθος του εθνικού μας ιδεολογήματος (mythopoteur του Anthony Smith).³ Η τουρκική κατοχή είναι βέβαιο πως δεν συνέβαλε στη δημιουργία δυτικής παράδοσης, ούτε καν οποιασδήποτε παράδοσης, η οποία θα επέτρεπε και θα ευνοούσε τη μετέπειτα ανάπτυξη της επιστημονικής σκέψης και έρευνας. Μας κληρονόμησε μια παθητική μοιρολατρία. Χάσαμε την ευκαιρία να ενταχθούμε στη Δύση μέσω της ιταλικής γέφυρας. Η μακροχρόνια παραμονή των Βενετών στην Κρήτη είχε ως αποτέλεσμα την άνθηση μιας τοπικής αναγεννησιακής κίνησης με κάποια ελληνική χροιά, την οποία η τουρκική κατάκτηση κατέστρεψε ανεπιστρεπτή. *Εμείς οι ίδιοι* θέσαμε τους Επτανησίους στο περιθώριο και κλείσαμε το αρχαιότερο ελληνικό πανεπιστημιακό ίδρυμα, την Ιόνιο Ακαδημία. Και είναι χαρακτηριστικό της έλλειψης αγάπης προς την παράδοση ότι ούτε τώρα, που ιδρύθηκε το Ιόνιο

Πανεπιστήμιο, δεν θελήσαμε να το συνδέσουμε με την προϋπάρχουσα τοπική παράδοση, δεν του δώσαμε το όνομα της Ιονίου Ακαδημίας! Βέβαια, το ελληνικό κράτος, από γεννησιμιού του σχεδόν, βαναροκρατήθηκε και η ιταλική επιρροή δεν θα ήταν ίσως ευπρόσδεκτη από το κράτος των Βαυαρών, όπως ακριβώς δεν υπήρξε ευπρόσδεκτη η προβολή των Επτανησίων από τους Φαναριώτες και Μωραίτες, οι οποίοι επάνδρωσαν την κρατική μηχανή. Μια αργή διαδικασία ενσωμάτωσης στη Δ. Ευρώπη, κατά τη γαλλογερμανική περίοδο, διακόπηκε μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αφ' ενός με την άλωση της ισχυρής αστικής τάξης μετά τον Εμφύλιο, αφ' ετέρου με την αλλαγή προσανατολισμού προς τις Η.Π.Α και την Αγγλία. Αλλά και προηγουμένως η Αγγλία, η οποία διαδραμάτιζε

ηγεμονικό ρόλο στην ελληνική πολιτική, όχι όμως στην ελληνική παιδεία, πιθανότατα θα αντιδρούσε σε μια τέτοια πλήρη πολιτιστική ένταξη.

Η κυριότερη όμως ιστορική επιβάρυνση αφορά τα συναισθήματα μειονεξίας/υπεροψίας που προκύπτουν από τον κινητήριο μύθο του εθνικού μας ιδεολογήματος, σε συνδυασμό με την παρακωλυτική επίδραση την οποία ασκεί το εκάστοτε μητροπολιτικό κέντρο, αυτό που ονομάζω inhibition effect. Η μητρόπολη δεν αρκείται στη διάδοση γνώσεων και τεχνικών προς την πνευματικά αυχμηρή οικολογική περιοχή που συνιστά η ημπεριφέρεια.

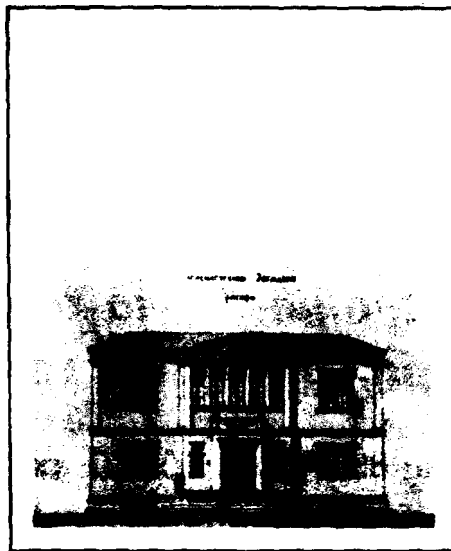
Θα περίμενε κανείς μια τέτοια διάδοση, κυρίως διαμέσου των επιστημόνων που εκπαιδεύονται στη μητρόπολη, ότι σταδιακά αλλά σταθερά θα ανέβαζε το επίπεδο της ημπεριφέρειας· ότι, με το ανέβασμα αυτό, τελικά η στάθμη της θα εξισωνόταν με τη στάθμη της μητρόπολης· ότι δηλαδή η τελική έκβαση θα ήταν η εξίσωση της ημπεριφέρειας με τη μητρόπολη και η ενσωμάτωση της ημπεριφέρειας στη μητρόπολη, ή μάλλον η «διεύρυνση» της μητροπολιτικής περιοχής. Τούτο προφανώς δεν συμβαίνει, οι διαφορές μεταξύ μητρόπολης-ημπεριφέρειας πολλές φορές επανξάνονται αντί να μηδενίζονται. Το φαινόμενο δεν περιγράφεται με ένα απλό υπόδειγμα διάχυσης. Άλλοι μηχανισμοί ανατρέπουν την εξισωτική αυτή διαχυτική λειτουργία. Ασφαλώς, οι οικονομικοί μηχανισμοί διαδραματίζουν τον πρωτεύοντα ρόλο. Είναι λ.χ. γνωστό το φαινόμενο των άνισων ανταλλαγών. Διαφορές στη γλώσσα ή άλλες διαφορές παίζουν και εκείνες το ρόλο τους. Αλλά υπάρχουν και εξειδικευμένοι μηχανισμοί, οι οποίοι αφορούν τη διάδοση παιδείας και πολιτισμικών αγαθών· ειδικότερα, αναφέρονται στην παραγωγή με την επιστημονική έρευνα νέας γνώσης και τεχνικών. Αυτοί επιτρέπουν τη διατήρηση και συγκέντρωση υψηλής επιστημονικής θερμοότητας στο κέντρο και επιβράδυνση της ανάπτυξης της ημπεριφέρειας. Πρόκειται, πρώτα, για την προσέλκυση ξένων επιστημόνων στο κέντρο, και μάλιστα των καλύτερων, οι οποίοι απορροφώνται, καθλώνονται σ' αυτό, παραμένουν μόνιμα στο κέντρο και χάνονται έτσι από την ημπεριφέρεια. Όπως, οι ευνοϊκότερες συνθήκες εργασίας στο κέντρο και η ευχερέστερη διεθνής σταδιοδρομία δεν αποτελούν ευκαταφρόνητα κίνητρα. Επιπλέον, υπάρχει και μια εξειδικευμένη παρεμποδιστική δράση της μητρόπολης, η οποία πηγάζει από το *αυξημένο κύρος και γόητρο* με το οποίο περιβάλλεται η μητρόπολη ή της αποδίδεται.

Αυτό το γόητρο προσδίδει ιδιαίτερο κύρος σε κάθε επίτευγμα, θεωρία, σκέψη ή

εύρημα που προέρχεται από αυτή. Όλο το ενδιαφέρον στρέφεται προς την κατεύθυνσή της, την κατεύθυνση προς το κέντρο στο οποίο επιτελείται η μετωπική έρευνα, στο κέντρο στο οποίο πραγματοποιούνται οι νέες εξελίξεις, παράγεται η νέα γνώση, διαμορφώνεται η νέα επιστήμη, γίνονται οι νέες ανακαλύψεις. Από την άλλη μεριά, οι λιγοστές ανακαλύψεις, νέες ιδέες ή προτάσεις που προέρχονται από την ημιπεριφέρεια, ισάξιες με εκείνες της μητρόπολης, απαξιώνονται, παραβλέπονται, εγκαταλείπονται στη λήθη, ακόμα και όταν έχουν τη δυνατότητα να γίνουν γνωστές. Και τούτο δεν αφορά μόνο τη μητρόπολη, στην περίπτωση που οι νέες αυτές ιδέες φθάνουν σ' αυτή, αλλά και κυρίως την ίδια την περιφέρεια, στον ίδιο τον τόπο της γέννησής τους. Το ότι υπάρχει στη μητρόπολη μια διάκριση, μια άνιση μεταχείριση, μεταξύ της παραγωγής που προέρχεται από την ίδια τη μητρόπολη και εκείνης που προέρχεται από την ημιπεριφέρεια, είναι κοινό μυστικό. Διεθνές περιοδικό, όπως το *Nature*, σε δύο περιπτώσεις συναδέλφων τις οποίες γνωρίζω, δέχτηκε να δημοσιεύσει ανακοινώσεις από Έλληνες ερευνητές όταν ως τόπος εργασίας τους αναφέρονταν οι Η.Π.Α ή άλλη αγγλόφωνη χώρα, στην οποία τότε εργαζόνταν, αλλά απέρριψε άλλες σημαντικότερες ανακοινώσεις των ίδιων Ελλήνων, χωρίς καν να τις στείλει σε κριτές, όταν ως τόπος εργασίας αναφέρθηκε ελληνικό ίδρυμα. Αυτού του είδους η άνιση μεταχείριση αποτελεί μία μόνο πλευρά. Η περισσότερο σημαντική είναι η απαξίωση που προέρχεται από τους επιστήμονες της ίδιας της χώρας της ημιπεριφέρειας και η οποία λειτουργεί ανασταλτικά στη δημιουργία τοπικής παράδοσης.

Ο δρόμος με τον οποίο γίνεται παραδεικτός ο επιστήμονας ή το προϊόν της έρευνας του στην ίδια τη χώρα της ημιπεριφέρειας, διέρχεται και πάλι από το μητροπολιτικό κέντρο. Πρέπει δηλαδή ο ερευνητής της ημιπεριφέρειας να γίνει πρώτα αποδεκτός από την κοινότητα της μητρόπολης. Μετά από αυτή την αναγνώριση και αποδοχή του από τη μητρόπολη, μπορεί να ελπίζει βάσιμα ότι θα αναγνωρισθεί το έργο του και η αξία του στην ίδια του τη χώρα. Η φυσιολογική διαδρομή θα ήταν διαφορετική: από την τοπική αναγνώριση, η μετάβαση στη διεθνή. Συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Αλλά αυτού του είδους ο έμμεσος τρόπος αναγνώρισης συνιστά μια ασφαλώς δυσχερέστερη διαδικασία από εκείνη στην οποία υποβάλλονται οι ερευνητές του κέντρου. Οι γλωσσικοί και κοινωνικοί φραγμοί και τα φίλτρα είναι πολύ μικρότερα, αν όχι ανύπαρκτα γι' αυτούς. Αφ' ετέρου, αυτή η απαξίωση, αυτή η αδυναμία απευθείας

αναγνώρισης της αξίας του ντόπιου επιστήμονα από τους ομοεθνείς συναδέλφους του, δρα κατ' εσχόλη αρνητικά για τη δημιουργία ντόπιας παράδοσης. Προσδίδεται αξία μόνο στα προϊόντα που έχουν θεωρηθεί ως έχοντα αξία από τη μητρόπολη, είτε έχουν παραχθεί σ' αυτή είτε αλλού. Βέβαια, αυτός ο έλεγχος που ασκείται από το κέντρο έχει γενικότερες επιπτώσεις: επιτρέπει πολλές φορές μια αξιολογική επιλογή μεταξύ της πληθώρας της επιστημονικής παραγωγής, δημιουργεί κάποια ομοιογένεια, αναπτύσσει συνεκτικούς δεσμούς μεταξύ των μελών της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας, επιβάλλει παγκόσμια συστήματα ελέγχου: δημιουργεί, όμως, επίσης και μια ιδιαίτερη ιεραρχία, μια επιστημονική στρωμάτωση, η οποία προστίθεται σε μια γενικά παραδεκτή αξιολογική ιεραρχία. Με αυτή τη στρωμάτωση, οι επιστήμονες της μητρόπολης κατέχουν την υψηλότερη θέση στην επιστημονική πυραμίδα. Αμέσως

μετά, ακολουθούν οι επιστήμονες που εργάζονται σε χώρες οι οποίες παλαιότερα αποτελούσαν μητροπόλεις και σήμερα αποτελούν ημιανεξάρτητα/ημιδορυφορικά κέντρα της μητρόπολης (εννοώ τις προηγμένες χώρες της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης, της Σκανδιναβίας και την Ιταλία), ή και χώρες με ανερχόμενη πορεία, ανταγωνιστικές της μητρόπολης, όπως η Ιαπωνία.

Αφ' ενός με την προσέλευση και καθήλωση των καλύτερων ερευνητών, αφ' ετέρου με την παρεμπόδιση, λόγω γοήτρου, της ανάπτυξης ντόπιας παράδοσης στην ημιπεριφέρεια, η μητρόπολη διαρκώς επαυξάνει τις δυνατότητές της. Αυτές βέβαια οι δυνατότητες, σε τελική ανάλυση, στηρίζονται σε οικονομικές δυνατότητες. Η συσσώρευση ερευνητών, τεχνικών δυνατοτή-

των και επιστημονικών προϊόντων δημιουργεί νέα συσσώρευση, η επιτυχία, νέα επιτυχία. Η ημιπεριφέρεια αποτελεί τον πελατειακό χώρο στον οποίο μεταφέρονται και διαχέονται τα πνευματικά προϊόντα του κέντρου, αλλά και η παιδεία του, ο τρόπος ζωής και σκέψης που κυριαρχούν σ' αυτό, το *Weltanschauung*.

Στην Ελλάδα, ο παρεμποδιστικός μηχανισμός της εκάστοτε μητρόπολης καθίσταται ακόμα ισχυρότερος. Τούτο οφείλεται στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την εθνική μας ταυτότητα. Η νομομοποίησή μας ως ελεύθερου έθνους συνδέθηκε άρρηκτα με την αναγνώριση από τη Δύση της κατευθείαν καταγωγής μας από τους αρχαίους Έλληνες. Η αμφισβήτηση μιας τέτοιας βιολογικής συνέχειας θεωρήθηκε πάντοτε από μας ως μικρή εθνική τραγωδία. Αλλά αυτή η υποτιθέμενη κατευθείαν και αποκλειστικής καθαρότητας καταγωγή μας από τους αρχαίους δημιούργησε δύο προβλήματα.

Το πρώτο, που δεν έχει άμεση σχέση με το θέμα που διαπραγματευόμαστε, αφορά τον ενδιάμεσο σταθμό, τον ενδιάμεσο κρίκο μεταξύ αρχαίων και νέων Ελλήνων, τον ελληνισμό -αν και όταν υπήρξε τέτοιος- στους βυζαντινούς χρόνους, καθώς και την τύχη των πολιτιστικών στοιχείων που προέρχονται αποκλειστικά, ή κατά κύριο λόγο, από εκείνους τους χρόνους. Τα πολιτιστικά αυτά στοιχεία, συνήθως χριστιανικής ή ανατολικής προέλευσης, τροποποιούν, καθώς αλλοιώνουν, την καθαρότητα της πολιτισμικής καταγωγής μας από τους αρχαίους.

Το δεύτερο πρόβλημα αφορά την εκτίμηση της αυταξίας μας σε σχέση ακριβώς με τους αρχαίους. Το Βυζάντιο εξελήφθη ότι ανέπτυξε παράδοση συμπληρωματική κυρίως, στείρα συνέχεια της ελληνιστικής, και ότι το νεότερο δυτικό πνεύμα αποτελεί το συνεχιστή της ελληνορωμαϊκής κληρονομιάς. Γι' αυτό, ήταν φυσικό η νοερή αναμέτρηση της αξίας μας να γίνει με μέτρο τους αρχαίους. Αισθήματα υπεροφίας, λόγω της ευγένειας της καταγωγής μας, και ισχυρά αισθήματα μειονεξίας, λόγω της εμφανούς κατωτερότητάς μας από τους προγόνους μας, δημιούργησαν το σύμπλεγμα των συναισθημάτων ανωτερότητας αλλά κυρίως κατωτερότητας έναντι των δυτικών, των όντως διαδόχων στον πολιτισμό και συνεχιστών της αρχαίας ελληνικής παράδοσης. Αυτό το αίσθημα κατωτερότητας είχε ως αποτέλεσμα την ακόμη μεγαλύτερη απαξίωση των ντόπιων προϊόντων και την απόδοση ακόμη μεγαλύτερου γοήτρου σε κάθε προϊόν που προέρχεται από το μητροπολιτικό κέντρο. Αλλά ακριβώς η απόδοση αυξημένου γοήτρου στη μητρόπολη εκπα-

ξάνει αντίστοιχα τον παρεμποδιστικό ρόλο τον οποίο ασκεί, παρακωλύοντας ακόμα περισσότερο τη δημιουργία, έστω και υποτυπώδους, ντόπιας παράδοσης.

Η αδιαφορία και ως εκ τούτου έλλειψη εγχώριας παραγωγής συνδυάζεται με το θαυμασμό των προϊόντων του κέντρου, τα οποία ευχαρίστως εισάγονται. Η περιγραφή των πραγμάτων στο επίπεδο των πνευματικών αγαθών θυμίζει με συναρπαστικό τρόπο την κατάσταση στον τομέα της παραγωγής, μεταφοράς και εμπορίας των υλικών αγαθών στη χώρα μας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο υπολογισμός των 1.460 χιλιάδων προκύπτει από τη διαφορά μεταξύ του πληθυσμού της

μείζονος περιοχής Αθηνών του 1981 και εκείνου του οποίου θα παρουσίαζε αυτή η περιοχή εάν ο πληθυσμός της το 1940 αυξανόταν με το ίδιο ποσοστό με το οποίο αυξήθηκε ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας στην ίδια χρονική περίοδο, 1940-1981. Η εκτίμηση των 1.300 χιλιάδων έγινε με τη χρήση και των ενδιάμεσων απογραφών (1951, 1961 και 1971). Σ' αυτή την περίπτωση, ακολουθείται ο ίδιος τρόπος υπολογισμού, αλλά πάντοτε μεταξύ δύο διαδοχικών απογραφών, και τελικά αθροίζονται οι διαφορές. Μια άλλη εκτίμηση, κατώτερη, θα προέκυπτε αν είχαμε απογραφές κάθε πενταετία ή κάθε έτος. Όλα τα πρωτογενή δεδομένα, στα οποία βασίζονται τα στοιχεία των υπολογισμών, είναι τα δημοσιευμένα στις επίσημες εθνικές στατιστικές. Κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60 εκτιμάται ότι 1,5 εκ. πληθυσμού σε σύνολο 9 εκ. εγκατέλειψε την ύπαιθρο. Δες Ν. Μουζέλης, *Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην*

ημιπεριφέρεια: Ελλάδα, Βαλκάνια, Λατινική Αμερική, Θεμέλιο, Αθήνα 1987, σ. 240.

2. Κ. Τσουνκαλής, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των Εκπαιδευτικών Μηχανισμών στην Ελλάδα 1830-1922*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977. Του ίδιου: *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος. Η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1981. Του ίδιου: *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986.
- Κ. Σοφούλης, εφημ. *Το Βήμα*, 30.11.1986 και 22.3.1987.
- Τ. Α. Γιαννίσης, εφημ. *Τα Νέα*, 1.8.1986.
- Θ. Παπαχρήστου, εφημ. *Τα Νέα*, 3.12.1987, σελ. 4, και 4.12.1987, σελ. 4.
- Γρ. Σηφάκης, περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 46: 30-41 (12.11.1987), 47: 42-47 (19.11.1987), 48: 27-32 (26.11.1987).
3. Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nation*, Basil Blackwell, London 1986.